

УДК 347.990:331.108

С.В. МОЛЦЬКИЙ, Генеральна прокуратура України

ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ

Ключові слова: право на судовий захист, трудові права

Не можна заперечувати, що сьогодні перехідний етап до ринкової економіки не завершився. Ускладнившись економічною кризою, цей етап характеризується масовими порушеннями трудових прав як з боку роботодавців, так і з боку працівників. Тому наразі захист порушених, оспорених, невизнаних трудових прав є явищем розповсюдженим. Однак, не зважаючи на широке застосування судового захисту трудових прав, поняття такого однозначно не надається ані законодавцем, ані науковцями. В умовах роботи над Проектом Трудового кодексу України, пропозиціями виділення трудового процесуального права і прийняття Трудового процесуального кодексу України, невизначеність даного питання негативно позначиться на стані захищеності суб'єктів трудових правовідносин. Тому визначення і структури права на захист трудових прав на сьогодні є вкрай актуальним і необхідним для розгляду. Тим паче, не зважаючи на активне дослідження означеної проблеми науковцями (Г.П. Ареф'євим, С.Я. Вавженчуком, Р.С. Веприцьким, А.М. Кучуком, О.І. Ульяновим та іншими), праці яких взяті за основу даного дослідження, вирішити питання поняття права на судовий захист остаточно не вдалося.

Звідси, метою даної статті є з'ясування тих можливостей, що містить в собі право на судовий захист трудових прав, виходячи з позиції трактування понять захист і охорона певних прав як розбіжних за змістом понять. Задля досягнення цієї мети слід з'ясувати позиції щодо трактування співвідношення понять захисту охорони, надати визначення поняттю «судовий захист трудових прав», ви-

значити можливості суб'єкта трудових правовідносин, за яким дане право закріплюється.

Так, ряд науковців вважають за доцільне вживати дані терміни в якості синонімів, а отже не розмежовувати захист і охорону прав, надаючи визначення одного поняття через інше [1, с.61]. На думку ж С.Я. Вавженчука, «не можна погодитись із тим, що в правовій сфері ці поняття (захист прав і охорона прав – прим. автора) є тотожними та взаємно замінюваними... охорона – це більш ширше за своїм змістом поняття, яке може в деяких випадках включати в себе захист. Слід погодитися, що семантичне значення слова «охорона» – захищати від посягань, разом із тим охорона може здійснюватися двома шляхами: 1) встановлення мір належної та обов'язкової поведінки, визначення засобів, способів, заходів з дотримання цих мір; 2) захист порушених прав, їх відновлення у разі недотримання встановлених правил поведінки. Таким чином, охорону прав можна розуміти в широкому смислі як сукупність правових заходів, що спрямовані на попередження, профілактику правопорушень, а у разі їх порушень – захист» [2, с.47].

Підтримуючи позицію розмежування понять захисту і охорони прав, одразу зауважимо, що існує пропозиція їх співвідношення як цілого і частини. Однак, одностайності щодо визначення цілого і частин не має, оскільки єдиного бачення структури і співвідношення захисту і охорони прав немає. Наприклад, О.І. Ульянов стверджує, що «поняття «охорона» та «захист» прав і свобод громадян співвідносяться як частина з цілим, оскільки вони лежать в одній площині і мають один предмет». За визначенням науковця, «охорона прав і свобод громадян являє собою діяльність уповноважених на те спеціальних органів держави, що здійснюється в рамках регулювання й охорони правових відносин у двох основних видах: діяльності, що забезпечує створення умов для правомірної реалізації, нагляд за ходом реалізації, попередження порушень прав і свобод громадян, їхнє припинення; та діяльності по здійсненню

їхнього захисту у випадку порушення притягнення винної особи до адміністративної відповідальності, відновлення порушених прав» [3, с.52–53].

А.М. Кучук вважає, що охорона пов'язується з профілактикою, а захист – з відновленням порушеного об'єктивного права. Тому охорону, на думку науковця, слід визначити родовим поняттям, яке охоплює захист [4, с.10]. Аргументами наведеної позиції щодо співвідношення охорони і захисту прав як цілого і частини А.М. Кучук наводить наступні:

– закон, який визначає правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, визнає суд правоохоронним органом (п.12 ч.1 ст.126 Закону України «Про судоустрій України»);

– стаття 12 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» також відносить суд до правоохоронних органів;

– результати проведеного науковцем анкетування вказують: 72 % респондентів сприймають суд як правоохоронний орган [4, с.10].

Щодо першого аргументу, то сьогодні вказаний закон втратив силу. Чинний Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. № 2453-VI [5] було прийнято задля визначення правових засад «організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні з метою захисту (виділення моє – прим. автора) прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави на засадах верховенства права...». Стаття 7 цього Закону передбачає «право на судовий захист». Отже, акцентуємо увагу, що мова іде не про захист і охорону судом певних прав, а саме про виключно судовий захист прав, що вказує на здійснення судом правозахисної діяльності. Аргументом на користь означеної позиції є також ст.55 Конституції України, в якій передбачене право на захист, що включає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення

прав та свобод [6]. Охорона ж виступає не як право людини чи громадянина, а як обов'язок держави щодо збереження певних цінностей (прикладом, цінністю виступає здоров'я населення, материнство тощо) [2, с.47–48].

Щодо ст.12 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 р. № 3781-XII [7], то в ній дійсно вживається конструкція «...працівника суду або іншого правоохоронного органу...». Однак аналіз повного тексту закону дає підстави стверджувати, що судові і правоохоронні органи становлять окремі системи, з яких кожна є автономною від іншої, але на які розповсюджуються положення даного закону. Мається на увазі, насамперед, ст.2 означеного закону, в якій закріплені основні поняття, в тому числі і поняття «правоохоронні органи», до яких суд не віднесено. Натомість, зазначено, що «відповідно до цього Закону захисту підлягають працівники суду і правоохоронних органів, зазначених у частині першій цього пункту...», що означає розмежування працівників суду і працівників правоохоронних органів. Крім того, з самої назви закону виходить, що судові і правоохоронні органи становлять різні системи, інших підстав для виокремлення працівників суду у назві і тексті закону немає. Таким чином, даний аргумент А.М. Кучука [4, с.10] є сумнівним, а ст.12 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» потребує внесення змін задля усунення невідповідності ст.2 означеного закону.

Слід відмітити, що означене також свідчить про відсутність точного розмежування понять захист прав і охорона прав на законодавчому рівні. Як зауважує Р.С. Веприцький, «законодавець не проводить чіткого розрізнення між цими двома термінами («захист» та «охорона»). З огляду на це, застосування цих двох термінів у законодавстві та їх довільне тлумачення науковцями певним чином заплутує правозастосовну практику та спричиняє плутанину в термінологічному апараті юридичної науки». Задля вирішення цієї проблеми науковець пропонує взагалі відмовитися

від використання терміна «охорона» та використовувати і в законодавстві, і в правозастосовній практиці термін «захист» [29, с.9], що, на нашу думку, не тільки не вирішує, а навпаки – ускладнює вирішення даної проблеми. Як зауважує з цього приводу С.Я. Вавженчук, обидва поняття вже міцно увійшли в юридичну термінологію та вилучення одного з них штучним шляхом ще більше ускладнить праворозуміння. Тим більше, що завжди знайдуться прихильники вилучення поняття «захист» замість «охорони», чи будуть вноситися пропозиції щодо заміни вказаних понять якимось іншим. Отже, такий шлях – це створення нового поля для правових дискусій та відволікання науковців від більш реальних проблем забезпечення прав людини і громадянина. Водночас, слід погодитися із тим, що вживання вказаних понять потребує узгодження [2, с.48].

Щодо результатів опитування, то цей аргумент не можна вважати однозначним, оскільки «побутове» розуміння певних юридичних понять не завжди відповідає їх реальному законодавчому трактуванню. А тому визначити думку певних людей, що діяльність суду є правоохоронною як науково обґрунтований аргумент є можливим, але навряд чи однозначним, а тому доцільним.

Прибічники третього напрямку трактування співвідношення понять «захист» і «охорона прав» стверджують, що ці поняття не тільки розбіжними, але і виділяти з них ціле і частину не є доречним, через відсутність точок перетинання. Як зазначає Г.П. Ареф'єв, поняття охорони та захисту відрізняються сутністю, змістом, структурою та формою їх здійснення, а тому їх змішувати не можна [9, с.70]. Саме цієї позиції чіткого розмежування відповідних двох правових явищ (охорона прав і захист прав), які є окремим самостійними, але взаємопов'язаними процесами з метою забезпечення прав і свобод людини дотримуємося і ми. Відповідно цього напрямку охорона трактується, насамперед, як профілактична і попереджувальна діяльність, що не пересікається з захистом, який застосову-

ється у разі порушення певного права, його оспорювання або невизнання. Тобто, охорона є безперервним процесом, який супроводжує реалізацію прав і здійснюється до такої у вигляді превентивних заходів та заходів щодо усунення перешкод, що не є правопорушеннями. Якщо ж наявним є порушення певного права, то здійснюється його захист. З цього виходить, що захисту підлягають лише вже реалізовані трудові права, які були порушені або оспорюються.

Тоді право на судовий захист трудових прав слід визначати, перш за все, як можливість певного суб'єкта трудових правовідносин звернутися до суду з метою відновлення порушеного, невизнаного або оспорюваного трудового права. І тут постає питання: чи достатньо повно можливість звернення до суду розкриває зміст поняття права на судовий захист? Вважаємо, що ні. Оскільки захист прав судом передбачає визнання, відновлення, припинення порушення таких, примусове виконання обов'язків, зміну чи припинення правовідносин, відшкодування збитків і/ або моральної шкоди, визнання незаконними рішень, дій або бездіяльності, визнання угоди недійсною [10, с.10], то розкриття змісту права на судовий захист як «звернення до суду» (при врахуванні інших двох можливостей з боку процесуальної форми права на захист) обмежувати безпідставно. Виконання рішення суду (у разі винесення його на користь позивача) являє собою частину судового захисту трудового права (прав). Отже, відновлення прав є частиною процесу захисту. Тільки у разі переходу «можливості» в «дійсність» (можливість звернення до суду з наступним вирішенням ним спору з обов'язковим виконанням рішення) можна стверджувати про здійснення судового захисту трудових прав.

Таким чином, слід визнати, що право на судовий захист являє собою не тільки можливість звернення до суду, але й розгляд питання судом з винесенням рішення, у разі невиконання якого суб'єкт матиме можливість звернутися за здійсненням примусового виконання. Тоді з боку процесуальної форми

право на судовий захист включає в себе принаймні чотири основні можливості: 1) можливість уповноваженої особи звернутися з вимогою про захист порушеного або оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу до компетентного державному або громадському органу у позовній або іншій передбаченій законом формі; 2) можливість користуватися усіма передбаченими законом правами і гарантіями в процесі розгляду цієї вимоги, встановленими стосовно до даної форми захисту права; 3) можливість оскарження, опротестування у встановленому законом порядку рішення органу у даній справі [11, с.104–107]; 4) можливість звернутися за здійсненням примусового виконання рішення.

Неможливо не зауважити, що справедливий і неупереджений розгляд справи повинен відбуватися у розумні строки, як це передбачено ст.7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». У рамках даного дослідження ми не вважаємо за доцільне вдаватися до вивчення питання поняття «розумний строк», «справедливий і неупереджений розгляд справи», оскільки вирішення даних проблем виходить за межі означеної мети дисертації і за об'ємом потенційного для вивчення матеріалу може становити окреме дослідження. Тому зупинимось на визначенні права на судовий захист трудових прав як можливості звернення до суду суб'єкта трудових правовідносин, реалізація якої у встановленому законом порядку є підставою для справедливого і неупередженого розгляду порушеного питання судом у розумні строки з винесенням рішення, невиконання якого у добровільному порядку тягне можливість звернення за примусовим виконанням в рамках виконавчого провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воеводин Л. Д. Система конституционных прав и свобод советских граждан, юридические условия и средства их обеспечения и охраны / Л. Д. Воеводин // Юридические гарантии конституционных прав и свобод в

социалистическом обществе. – М. : Изд-во Московск. ун-та. 1987. – С. 59–75.

2. Вавженчук С. Я. Співвідношення понять «захист» та «охорона» трудових прав в чинному законодавстві / С. Я. Вавженчук // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 45–49 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10vcjvzhz.pdf>.

3. Ульянов О. І. Адміністративно-правовий захист міліцією прав громадян у сфері громадського порядку: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / О. І. Ульянов. – О., 2002. – 180 с.

4. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / А. М. Кучук ; Ін-т Законодавства Верховної Ради України. – К., 2007. – 20 с.

5. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» : від 07.07.2010 р., № 2453-VI // ВВР України. – 2010. – № 41–42; № 43; № 44. – Ст. 529.

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) : від 25.12.1997 р., № 9-зп // Офіційний вісник України. – 1998. – № 1. – Ст. 25.

7. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» : від 23.12.1993 р., № 3781-XII // ВВР України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.

8. Веприцький Р. С. Правове регулювання захисту соціально-економічних прав людини в сфері праці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / Р. С. Веприцький ; ХНУВС. – Х., 2008. – 22 с.

9. Арефьев Г. П. Некоторые вопросы понятия охраны субъективных прав / Г. П. Арефьев // Проблемы защиты субъективных прав и советское гражданское судопроизводство. – Ярославль : Ярослав. гос. ун-т, 1981. – С. 68–75.

10. Васильев С. В. Гражданский процесс : учеб. пособие / С. В. Васильев. – Изд. 2-е, доп. / С. В. Васильев. – Х. : Одиссей, 2007. – 512 с.

11. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав / В. П. Грибачов. – Изд. 2-е, стереотип. – М. : Статут, 2001. – 411 с. (Классика российской цивилистики).

Молицький С. В. Право на судовий захист трудових прав / С. В. Молицький // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 548–552 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11mcvztp.pdf>

Визначено і досліджено структуру права на судовий захист трудових прав з боку процесуальної форми, виходячи з необхідності розмежування таких правових явищ як захист прав і їх охорона, з яких перший застосовується щодо реалізованих трудових прав у разі порушення, невизнання, заперечування, а охорона трактується, насамперед, як профілактична і попереджувальна діяльність.

Молицький С.В. Право на судебную защиту трудовых прав

Определена и исследована структура права на судебную защиту трудовых прав со стороны процессуальной формы, исходя из необходимости разграничения таких правовых явлений как защита прав и их охрана, из которых первый применяется относительно реализованных трудовых прав в случае нарушения, непризнание, оспаривание, а охрана трактуется, в первую очередь, как профилактическая и предупредительная деятельность.

Molickiy S.V. Right of Judicial Defence of Labour Rights

A certain and investigational structure of right is of judicial defence of labour rights from the side of judicial form, coming from the necessity of differentiating of such legal phenomena as defence of rights and their guard, from which the first is used in relation to the realized labour rights in the case of violation, misrecognition, challenging, and a guard is interpreted, above all things, as prophylactic and preventive activity.